

MAKAM KUYUMCULARI

Ozan Yarman
29 Kasım 2008

“... Pes, siyagat-ı musiki, hazret-i Adem’(salevatullahi ala nebiyyina ve aleyh)den beru vardır.”

Böyle bahsediyor, 1796 yılında kaleme aldığı *Tedkik u Tahkik*’te, “müzik kuyumculuğu”ndan Abdülbaki Nasır Dede.

Neyzen-şeyh, sonraki bir pasajda, süsleyici perdeleri anlatırken, “kuyumculuk ustaları”na temas ediyor:

“... [Müzeyyin-i] *gayr-ı lazım* ¹ bazı telifde iktiza sebebi ile ilave olunan perdedir. O dahi iki nevidir. Biri *karib-i lazım* ², biri *baid-i lazım* ³... Ve *baid-i lazım* telifde istimali hafi rütbesinde olan perdelerdir. *Hüseyni*’de *acem* perdesi ve *Saba*’da *neva* perdesi ve *Nihavend* ve *Suz-i Dilara*’da *segah* perdesi istimali gibi. Zira, bunlarda mezkuratın istimali ahyanen akall-i kalil, belki seyirde sirkat rütbesindedir. Pes, kısım-ı evvel evvelen ve kısım-ı sani saniyen usul ile beraber zikir olunub, kısım-ı salisi beyana ihtiyacdan hali ve erbab-ı siyagatin iradesine mevkuf olub, *gayr-ı mazbut* olduğu-çün terk olundu ⁴.”

Özeti: “Lüzumdan uzak” olan üçüncü tür süsleyicilerin (*baid-i lazım*) hangi makamlarda hangi perdeler olduğuna dair örnekler verilmiş, bu perdelerin, adı geçen örneklerde başka bir makamın seyrinden çalıntı gibi durmaları sebebiyle pek seyrek kullanıldıklarına dikkat çekilmiş ve seçim “kuyumculuk ustalarına” bırakılmış.

Köklü müzik geleneğimizde, başka kültürlerin müziklerinde kolaydan karşılığı bulunmayan ince bir zevk ve sanatlı nağmelerin vücuda getirilmesinde hassas bir titizlik var ki, “makam kuyumculuğu” bunu ne güzel ifade ediyor.

Müziğimizde, yüzü aşkın makamın ihdas ve nakşına vesile olan, işte, bu “kuyumculuk”tur. Makam kuyumculuğu, o denli mesai isteyen bir meslektir ki, Abdülbaki Nasır Dede, bazı bildik terkiplerin zaman içinde terkedilmesinin sebebi olarak, kuyumculuk zahmetinden kaçınılmasını göstermiştir!

“...Bazı terakib dahi, destres iken terkine sebep, canib-i siyagatten def-i külfetdir.”

Perdehaya ve makamata, bunları gelenekten intikal eden pek çok form içine usulüyle oturtacak derecede, vakıf olmak, hakikaten zorlu bir süreci işaret ediyor; ameliye (yorumculuk) alanında olduğu kadar, nazariye ve bestecilik alanında da ustalaşmayı gerektiriyor. Makam kuyumculuğu ancak böyle oluyor.

Bugün, perdeler ile makamların sağlıklı kavranmasında ve sanatlı eserlerin kurgulanmasında karşımıza çıkan en büyük engellerden biri, ameliyeye gerekli ağırlık veriliyorken, *ilm-i musikinin*, külfet görülüp, fazlasıyla ihmal edilmesi değil midir?

Osmanlı'nın Boğdan voyvodası, tanburi ve bestekar Dimitri Kantemir, *Kitabu İlmi'l Musiki Ala Vechi'l Hurufat* başlıklı nazari eserinde, müzik icrasının ve makam kuyumculuğunun üçyüz yıl önce ne hallere düştüğünü, ibretlik cümlelerle bize anlatıyor.

“...Bu minval üzre, dibace-i ilm-i musiki malumun olduktan sonra, bilgil ki, bu ana degin şerh-i makamata ve edvar-ı musikiyi icad ve peyda idenler yalnız ameli görüb kavaid-i ulum ve şürut-ı kavanin üzre bir nesne tasnif itmemişler ve bir makam neden olur, gerçi göstermişler, yohsa ne için böyle olur, ya bilmediler, yahud bildiler ise ilmi inkar idüb amele kanaat kılmışlar... Lakin ilm-i musiki[nin] bu ana degin böyle kaldığı gerçi malumum degil, lakin amel ile gayet mübtezel ve müstamel, ilm ile gayet münker ve mühmel olduğu malumumdur.”

Kantemir, makamları ve müzik devirlerini (dizilerini) ele alan öncekilerin sırf icraya ağırlık verip, bilimsel kaideleri, kanunları ve şartları gözardı ettiklerini söyledikten sonra, müzik ameliyesinin ne kadar yoz ve köhne, ilminin ise ne kadar inkar ve ihmal edilmiş olduğundan yakınıyor. Bu oldukça ilginç bir gözlem!

Benzer olarak, Rauf Yekta, *Türk Musikisi Nazariyatı'*nda, geçen yüzyılın başında nazariyat bahsinin, dolayısıyla da “kuyumculukta ustalaşmanın”, müzikçiler tarafından ihmal edilmesi üzerine nasıl serzenişte bulunuyor, görelim:

“... her musiki müntesibi, musiki alimlerinin tedkikatı neticelerini musiki ilminin kanunlarıyla mukayese ederek, bu alimlerin nazariyat vadisindeki fikir ve mütalaaları ile ülfet peydasına çalışmalıdır.

Teessüf olunur ki, zamanımız musikişinaslarının pek az kısmı bu gibi ilmi eserlerin mütalaasından istifade edebilmektedir; zira, musiki erbabının ekserisi, bu eserlerde mevzu-ı bahs olan meselelerin mahiyetini layıkıyla idrak edememekte ve bu zemindeki tettebbuatın kendi sanat hayatları üzerinde icra edeceği faydalı tesirlerden bihaber bulunmaktadır. Nazari bir kitabın daha ilk sahifeleri onları korkutmakta ve münderecatını anlamak için biraz zaman sarfetmeye bile lüzum görmeyerek o sahifeler kapanmakta ve kitap da bir tarafa atılmaktadır.”⁵

Özeti: Yekta'ya göre, her müzik uğraşanı, daha yüksek bir sanat varedebilmek için, nazariyat alanında vazedilen kanunlar, fikirler ve tartışmalardan haberdar olmalı. Ne yazık ki, durum ülkemizde genellikle bunun tersi.

Teorisi eğitim sistemine sapaşağlam raptedilmemiş bir Batı müziğinin, bugün ulaştığı gözalcı mevkiye varması nasıl mümkün değil ise, kuyumculuğunun teknikleri ilmi

yollardan deşifre edilmemiş bir Türk makam müziği de, benzer şekilde, yorumculukta ve bestecilikte hakettiği mertebeye, her halde, yükselemeyecektir.

Faraza, ikiyüz yıl öncesiyle mukayese edildiğinde, halisane bir makam kuyumculuğu mesleğinin bugün ne durumda olduğunu sorgulasak, yüzağartıcı bir manzara ile karşı karşıya kalabileceğimizi söyleyebilir miyiz?

Sakin, makam dağarının yeknesaklaşması ve bestekarlığın düşüşü olgusunun altında, müziğimizin tarihi nazariyatına gösterilen ilgisizlik yatıyor olmasın?

İşte, “makam kuyumcuları”, yalnızca nağmeleri oya gibi işleyen değil, aynı zamanda makam ihdas etmiş nazariyat-ehli musikişinaslar olarak öne çıkmaktadırlar.

Biz şu andan itibaren ikinci mana üzerine yoğunlaşalım.

*

Abdülbaki Nasır Dede, *Tedkik u Tahkik*'te, özgün olduğu kadar gizemli birtakım sıfatlarla tasnif ediyor makam kuyumcularını:

“... Edvar-ı ezman, ebu'l hukema Fisagoras hakime reside oldukda, hakim-i mezkur kuvvet-i riyazat ile bu ilm-i musikiyi ihtira eyleyüb, kavanin-i külliye bast eyledi. Bادهu, hukemadan Aristo[zen] ⁶ ve Farabi, vesairlerinden Şeyh Safiyüddin Abdülmümin gibi, irtiyaz ve telahukk-ı efkar ile ziyade eylediler. Fe-amma akdemunun usul-i elhandan tertibatı başkadır (müellifin notu: Bu mahalde usul-i elhandan murad, niseb-i mabeyn-i negamat ve aksam-ı zi'l-erba ve aksam-ı zi'l-hamsedir ⁷). Ve kudemann oniki makam, altı ve bir rivayetde yedi avaze, yirmidört şube ve terkibatı namütenahiyedir. Ve kudemaya nisbet ile müteahhirin yine oniki makam, lakin bazısını tard ve yerine yine matrudun ismi ile avazeden ve kendi muhteralarından ahz ve bakisinde başka itibarlar eylediler ve bu evza üzere yedi avaze ve dört şube ve terkibat-ı adide itibar ve ihtira eylediler.”

Özeti: Hukemanın babası Pithagoras vakt-i zamanın müzik devirlerini matematiksel kanunlara oturtmuş, Aristo(zen), Farabi ile sonradan gelen Safiyüddin matematiksel yönden bunları pekiştirmiş; kudema ise 12 makam, 6 yahut 7 avaze, 24 şube ve sınırsız terkip vazetmiş, müteahhirin de bu 12 makamı almış, bazılarını bırakarak, bıraktıklarının ismiyle avazeleri ve kendi buluşlarını makam kılmış, sonuçta, 12 makam, 7 avaze, 4 şube ve sınırsız terkip vazetmiş.

Makamların ve terkiplerin tarif edildiği ilerleyen bölümlerde, yukarıdakilere ilaveten, *kudema-i müteahhirin*, *mütekaddimin-i selef*, *kudema-i selef*, *selef*, *müteahhirin-i selef* tabirleri geçiyor. Nasır Dede acaba bunlarla kimleri kastediyor olabilir?

Yalçın Tura, *Tedkik u Tahkik* çevirisinde, bu ipuçlarından yola çıkarak şu değerlendirmelerde bulunuyor:

“...Yazar ... açık ve belirgin bir tarihleme yapmıyor, fakat sözünü ettiği oluşumun farklı zaman dilimlerinde yaşayan kişiler tarafından meydana getirildiğini ifade etmek için, birtakım ayırddedici sıfatlar kullanıyor. Bunları sıraladığımızda şöyle bir sınıflamayla karşılaşılıyor:

1- Akdemun (En eskiler), 2- Kudema-i mütekaddimin (Öncekilerin eskileri), 3- Kudema (Eskiler), 4- Kudema-i müteahhirin (Sonrakilerin eskileri), 5- Müteahhirin (Sonrakiler), 6-Mütekaddimin-i selef (Bizden öncekilerden öncekiler), 7- Eslaf (Bizden öncekiler), 8- Müteahhirin-i selef (Bizden öncekilerin sonrakileri), 9-Fi zamanına (günümüzde).

Abdülbaki Dede, kesin bir tarihlendirme yapmamakla birlikte, bize birtakım ipuçları veriyor. Bu ipuçlarından hareketle, Farabi'ye kadarki dönemin nazariyatçıları 'akdemun', Safiüddin'i ve onun yolundan gidenleri 'kudema', II. Murad ve Fatih dönemi nazariyatçıları 'kudema-i müteahhirin', Ladikli Mehmet Çelebi'yi ve ondan sonra gelenleri 'müteahhirin' daha sonrakileri 'eslaf', Nayi Osman Dede ve Kantemiroğlu'nu 'müteahhirin-i selef' ve III. Selim dönemini 'fi zamanına' sayabiliriz.”

Yukarıda alıntılanandan daha etraflı bir incelemeye, Fatma Adile Başer'in *Türk Musikisi'nde Abdülbaki Nasır Dede* başlıklı doktora tezinde tesadüf ediyoruz. Orada, 1- *Akdemun* (En eskiler), 2- *Kudema* (Eskiler), 3- *Müteahhirin* (Sonrakiler), 4- *Selef* ve *Müteahhirin-i Selef* (Öncekiler ve Öncekilerden sonra gelenler), 5- *Fi Zamanına* (Günümüz, yani müellifin kendi dönemi) şeklinde bir sıralamayla yetinilmiş ve ayrıntısına hemen giremeyeceğim bir çalışma ortaya konmuş.

Tura'dan ve Başer'den bazı kritik noktalarda farklı düşünüyor olarak, tarihimizde yer etmiş makam kuyumcuları ile ilgili şunları söyleyebilirim:

1. *Akdemun*, yazılı müzik teorisinin temellerini attığı rivayet edilen Pithagoras'ı (m.ö. 580-500) ve ardılları Arkhitas'ı (m.ö. 428-347), Öklid'i (m.ö. 4. Yy), Aristozenos'u (m.ö. 4. Yy), Didimus'u (m.s. 1. Yy), Nikomakos'u (60-120), Batlamyus'u (83-161), Aristides Kentilyen'i (3. Yy) ⁸, El-Kindi'yi (800-873), İhvanü's Safa'yı (10. Yy), El-Farabi'yi (870-950), hatta İbn-i Sina'yı (980-1037), kesin olarak içermektedir.
2. Bunlar arasından, Pithagoras *hukemanın* babası, Aristozenos (bkz. altıncı dipnot) ve “Üstad-ı Sani” El-Farabi de, müzik fenninde derinleşmiş alimler olarak, *hukema* sayılmaktadır. Kanaatimce, Ebced notasının mucidi Mutezili feylezof El-Kindi'yi ve El-Farabi'den sonraki büyük İslam feylezofu İbn Sina'yı da *hukemaya*, dolayısıyla *akdemuna*, rahatlıkla dahil edebiliriz.

3. Safiyüddin Abdülmümin Urmevi (1224-1294) ise, *Kitabü'l Edvar*'ında yalnızca 12 devir⁹ ve 6 avaze¹⁰ geçtiğine, yine kendisinin kaleme aldığı *Şerefiyye Risalesi*'nde meşhur devirlerin¹¹ sayısının 18 olarak verildiğine ve her iki telifde de şubeler ile terkibattan bahis olmadığına bakılırsa, Tura'nın ve Başer'in görüşlerinin aksine, o *kudemaya* değil, *akdemuna* dahildir. Bu tespit, *Şerefiyye Risalesi*'nde (Nasır Dede'nin notunda *akdemun* ile ilgili belirttiği gibi) dörtlü ve beşli aralıkların, çok çeşitli nisbetlere taksim edilmiş olmasıyla doğrulanmaktadır¹².
4. *Akdemunun* en bariz özelliği, (Nasır Dede'nin notundan hatırlanacağı üzere) nağmeleri tertip etmede tetrakordal ve pentakordal bölünmeleri tercih etmiş olmalarıdır. Bu durumda, Safiyüddin'in çağdaşları Nasiruddin el-Tusi (1201-1274) ve Kutbettin Şirazi (1236-1317) de *akdemuna* mensup olarak düşünülmelidir. Bunlar muhtelemen *akdemunun* sonuncularıdır. *Akdemun* içinden yalnızca Safiyüddin Urmevi, bahsi geçen iki eserinde, bir oktavda 17 perde ihtiva eden bir Ebced düzenini ayrıca geliştirmiştir. Bu düzen, yüzyıl sonra ortaya çıkacak olan ve ağırlıklı olarak Osmanlı-Türki unsurlara dayalı *kudemanın* esinleneceği düzendir.
5. *Kudema*, Nasır Dede tarafından netlikle tarif edilmektedir ve 12 makam, 6 yahut 7 avaze, 24 şube ve sayısız terkip sahipleridir. *Kudema*, Abdülkadir Meragi (1360?-1435) ile çağdaşları Amasyalı Şükrullah (1388-1465), Kırşehirli Yusuf (Bursalı Hariri'nin *Risale-i Edvar* çevirisi: 1469) ve Bedr-i Dilşad (*Muradname*: 1427) olmalıdır. Ayrıca, *kudemanın* sistematik anlayışını devam ettirdiği için, sonraki kuşak olmasına karşın Nureddin Abdurrahman Cami (1414-1492; *Risale-i Musiki*: 1485) de kanaatimce bu ekole dahil edilmelidir.
6. *Kudemanın* sistematik yaklaşımlarını bir ölçüde terkeden ve kendilerini 12 makam, 4 şube ve sınırsız terkip ile belirleyen *müteahhirin*, Hızır bin Abdullah (*Edvar-ı Musiki*: 1441), Fetullah Şirvani (ö. 1453), Ladikli Mehmet Çelebi (*Risaletü'l Fethiyye*: 1453?; *Zeynü'l Elhan*: 1484), Hacı Abdülaziz Çelebi (*Nekavetü'l Edvar*: 1455), Kadızade Mehmet Tirevi (ö. 1494), Mahmud b. Hacı Abdülaziz ve Seydi (1481-1512; *El-Matla*: 1504) olmalıdır. Ancak, Seydi'den XVI. yüzyıl sonunda Nâyî Osman Dede ve Dimitri Kantemir'e kadar geçen dönemde nazariyat alanında kayıt altına alınmış bir faaliyet görülüyor¹³. Bu döneme ben "nazariyatta fetret devri" demek istiyorum. *Kudema-i müteahhirin* tabirinin de, Bilhassa İstanbul'un fethine kadarki zaman diliminde yaşamış Hızır bin Abdullah ile Fetullah Şirvani'yi kastetmekte kullanıldığı intibahı ediniyorum.
7. Uzun bir aranın ardından gelen Nâyî Osman Dede (1652-1730; *Rabt-ı Tabirat-ı Musiki*: ya.1720)¹⁴, Dimitri Kantemir (1673-1723; *Kitabu İlmi'l Musiki Ala Vechi'l Hurufat*: 1698), Tanburi Küçük Artin (ö. ya.1750; *Musiki Edvarı*: ya.1730), Kirillos Marmarinos (ya. 1736-1756; *Eisagoges Mousikes*: 1749), Kemani Hızır Ağa (ö. 1760; *Tefhimü'l Makamat ve Tevhidü'n Negamat*: ya.1740) ve Nâyî Ali Mustafa Kevseri (ö. 1770; *Kevseri Mecmuası*: ya. 1750) *müteahhirinin* ikinci kolu olarak düşünülebilir. Ancak, adı geçen nazariyatçıların bilinen makamları farklı yoldan açıklamanın dışında yeni makamlar ihdas ettiğini pek görmüyoruz. Dolayısıyla, Nasır Dede'nin bu kişileri fazla dikkate aldığını sanmıyorum. Kantemir'in yukarıda aktardığımız şikayetinden anlaşılacağı üzere,

makam kuyumculuğu XVIII. Yüzyıla girerken ciddi bir durağanlığa teslim olmuş görünüyor. Makam geleneğinde canlanma ancak bir yüzyıl sonra, III. Selim'in sarayında ve buna bağlı tekkelerde olacaktır.

8. Geriye *eslafın* kimler olduğu meselesi kalıyor. *Selef* demekle, müellif kendinden önceki tüm makam kuyumcularını kastediyor olabilir. Zaten, *selef* tabiri çoğunlukla başka sıfatlarla beraber kullanılmış. *Selef* ve *müteahhirin-i selef*, muhtemelen *müteahhirin* demekle aynı kapıya çıkıyor¹⁵. *Mütekaddimin-i selef* ise bir tek yerde geçiyor ve *Sebzander-i sebz-i kadim* terkinin muhdisi Muhammed Lala'yı işaret ediyor. Bu kişi, Hızır bin Abdullah'ın edvarında Meragi'den hemen önce sıralanmış¹⁶. Eğer Lala, Selçuklular döneminde yaşamış ise, *mütekaddimin-i selef* tabiri yerli yerine oturuyor ve *akdemun* ile eş anlamlı kullanılmış demek oluyor¹⁷. Yine tek bir yerde (*Büzürk*'te) geçen *kudema-i selef*, sanıyorum ki, *kudema* ile *kudema-i müteahhirini*, yahut sırf *kudemayı* vurgulamak üzere zikredilmiş.

Dolayısıyla, aslında sadece beş guruptan bahis mümkündür:

1. *Akdemun*: Pithagoras, Aristozen, Farabi, Urmevi, Muhammed Lala.
2. *Kudema(-i selef)*: Meragi, Amasyalı Şükrullah, Kırşehirli Yusuf, Bedr-i Dilşad, Cami.
3. *Kudema-i müteahhirin*: Hızır bin Abdullah, Fetullah Şirvani.
4. *Müteahhirin(-i selef)*: Ladikli Mehmet, Hacı Abdülaziz, Tirevi, Seydi.
5. *Fi Zamanina*: Hızır Ağa, Halim Ağa, Seyyid Abdürrahim Dede, Abdülbaki Nasır Dede, III. Selim, Seyyid Ahmet Ağa, Arif Mehmet Ağa, Sadullah Ağa.

Şimdi, *Tedkik u Tahkik*'te geçen 14 makam ile 136 terkihi, *akdemunu* hariç tutarak, yukarıdaki dört tarihsel guruba göre sınıflandıralım:

Tablo: *Tedkik u Tahkik*'teki makamların ve terkiplerin dört tarihsel guruba göre sınıflandırılması

<i>Kudema(-i Selef)</i>	<i>Kudema-i Müteahhirin</i>	<i>Müteahhirin(-i Selef)</i>	<i>Fi Zamanina</i>
1. <i>Rast</i> (<i>gerdaniyeye</i> dek daire itibarı)	1. <i>Rast</i>	1. <i>Rast</i>	
2. <i>Segah</i> (<i>eslafın</i> ihtilafı <i>segah</i> , <i>dügah</i> ve <i>rast</i> perdelerinin asıl mı şube mi oluşunda)	2. <i>Segah</i> (<i>eslafın</i> ihtilafı <i>segah</i> , <i>dügah</i> ve <i>rast</i> perdelerinin asıl mı şube mi oluşunda)	2. <i>Segah</i> (<i>eslafın</i> ihtilafı <i>segah</i> , <i>dügah</i> ve <i>rast</i> perdelerinin asıl mı şube mi oluşunda)	
		3. <i>Neva</i>	
		4. <i>Nişabur</i>	
5. <i>Hüseyni</i> (daire ihtilafı)			
6. <i>Rahevi</i> (<i>salifin</i>)	6. <i>Rahevi</i> (<i>salifin</i>)	6. <i>Rahevi</i> (<i>salifin</i>)	

<i>Kudema(-i Selef)</i>	<i>Kudema-i Müteahhirin</i>	<i>Müteahhirin(-i Selef)</i>	<i>Fi Zamanina</i>
7. <i>Buselik?</i>	7. <i>Buselik?</i>	7. <i>Buselik</i> (kardeşleri arasında ihtilaf ve müteahhirin'in zirgüle perdesi iltizamı)	
			8. <i>Suz-i Dilara</i> (III. Selim'in ihtirai)
	9. <i>Hicaz</i> (daire ihtilafı ve <i>saba</i> perdesi istimali)		
10. <i>Saba</i> (daire hilafı ile <i>Kuçek</i> ve <i>Zirefkend</i> tesmiyesi)		10. <i>Saba</i> (daire hilafı ile <i>Kuçek</i> ve <i>Zirefkend</i> tesmiyesi)	
11. <i>İsfahan?</i> (kardeşleri arasında daire ihtilafı)	11. <i>İsfahan?</i> (kardeşleri arasında daire ihtilafı)	11. <i>İsfahan?</i> (kardeşleri arasında daire ihtilafı)	
12. <i>Nihavend</i> (daire ihtilafı ve <i>Neva</i> dedikleri)			
13. <i>İrak?</i> (daire ihtilafı ve <i>hüseyni</i> yerine <i>hisar</i> perdesi ahzı)	13. <i>İrak?</i> (daire ihtilafı ve <i>hüseyni</i> yerine <i>hisar</i> perdesi ahzı)	13. <i>İrak?</i> (daire ihtilafı ve <i>hüseyni</i> yerine <i>hisar</i> perdesi ahzı)	
14. <i>Uşşak</i> (<i>Nevruz-ı asl</i> dedikleri avaze ve daire ihtilafı)	14. <i>Uşşak</i> (<i>Neva</i> dedikleri makam ve daire ihtilafı)		
1. <i>Pençgah-ı asl</i> (<i>kudema-i müteahhirin</i> ile ihtilaf yok)	1. <i>Pençgah-ı asl</i> (<i>kudema</i> ile ihtilaf yok)		
2. <i>Pençgah-ı zaid?</i> (<i>Selmek</i> ile karıştırılıyor)	2. <i>Pençgah-ı zaid?</i> (<i>Selmek</i> ile karıştırılıyor)	2. <i>Pençgah-ı zaid?</i> (<i>Selmek</i> ile karıştırılıyor)	
		3. <i>Neyriz</i> (<i>evc</i> yerine <i>acem</i> perdesi ahzları)	
4. <i>Mahur-ı sagir</i> (<i>kudema-i müteahhirin</i> ile ihtilaf yok)	4. <i>Mahur-ı sagir</i> (<i>kudema</i> ile ihtilaf yok)		
5. <i>Mahur-ı kebir</i> (<i>Gerdaniyye</i> dedikleri)	5. <i>Mahur-ı kebir</i> (<i>Gerdaniyye</i> dedikleri)		
6. <i>Selmek</i>			
		7. <i>Gerdaniyye</i>	
		8. <i>Tahir-i sagir</i>	
		9. <i>Tahir-i kebir</i>	
		10. <i>Arazbar</i>	

<i>Kudema(-i Selef)</i>	<i>Kudema-i Müteahhirin</i>	<i>Müteahhirin(-i Selef)</i>	<i>Fi Zamanına</i>
11. <i>Acem (selef ihtirai)</i>	11. <i>Acem (selef ihtirai)</i>	11. <i>Acem (selef ihtirai)</i>	
		12. <i>Nevruz</i>	
		13. <i>Nevruz-ı Acem (müteahhirin-i seleften birinin edvarından)</i>	
		14. <i>Aşiran (Acem dedikleri)</i>	
15. <i>Kuçek? (ihtilafı)</i>	15. <i>Kuçek? (ihtilafı)</i>	15. <i>Kuçek? (ihtilafı)</i>	
16. <i>Uzzal? (Hicaz agazesinde ihtilaf)</i>	16. <i>Uzzal? (Hicaz agazesinde ihtilaf)</i>	16. <i>Uzzal? (Hicaz agazesinde ihtilaf)</i>	
	17. <i>Müstear</i>		
		18. <i>Acemaşiran</i>	
		19. <i>Hisar-ı kadim (müteahhirin-i seleften birinin edvarından)</i>	
		20. <i>Hisar</i>	
		21. <i>Hisarek (müteahhirin-i seleften birinin edvarından)</i>	
		22. <i>Beste-i Hisar (kütub-ı seleften birinden)</i>	
23. <i>Hüzzam-ı kadim (selef ihtirai)</i>	23. <i>Hüzzam-ı kadim (selef ihtirai)</i>	23. <i>Hüzzam-ı kadim (selef ihtirai)</i>	
		24. <i>Hüzzam</i>	
		25. <i>Araban</i>	
		26. <i>Şedd-i Araban</i>	
			27. <i>Hüzzam-ı cedid (III. Selim'in ihtirai)</i>
			28. <i>Evç-ara (III. Selim'in ihtirai)</i>
			29. <i>Dil-ara (III. Selim'in bir şarkısından)</i>
			30. <i>Ferah-feza (Seyyid Ahmet Ağa'nın ihtirai)</i>

<i>Kudema(-i Selef)</i>	<i>Kudema-i Müteahhirin</i>	<i>Müteahhirin(-i Selef)</i>	<i>Fi Zamanina</i>
			31. <i>Vech-i Arazbar</i> (Hızır Ağa'nın ihtirai)
			32. <i>Dilküşa</i> (Arif Mehmed Ağa ihtirai)
			33. <i>Şevk-aver</i> (Arif Mehmed Ağa ihtirai)
			34. <i>Suz-dil</i> (Halim Ağa'nın ihtirai)
		35. <i>Sünbüle-i kadim</i> (müteahhirin-i seleften birinin edvarından)	
	36. <i>Sünbüle</i>		
37. <i>Muhayyer-Sünbüle</i> (ihtiramda beyana hacet yok)	37. <i>Muhayyer-Sünbüle</i> (ihtiramda beyana hacet yok)	37. <i>Muhayyer-Sünbüle</i> (ihtiramda beyana hacet yok)	
			38. <i>Sünbüle-Nihavend</i>
	39. <i>Nühüft-i kadim</i>		
		40. <i>Nühüft</i> (<i>Neva-ı Acem</i> ve <i>Neva-Aşiran</i> dedikleri)	
		41. <i>Hüseyni-Aşiran</i> (<i>Vech-i Hüseyni</i> dedikleri)	
		42. <i>Buselik(li)-Aşiran</i> (<i>Huzi</i> dedikleri)	
		43. <i>Kürdi</i>	
44. <i>Zavil</i> (selef ihtirai)	44. <i>Zavil</i> (selef ihtirai)	44. <i>Zavil</i> (selef ihtirai)	
45. <i>Yegah</i> (şube)	45. <i>Yegah</i> (şube)		
46. <i>Dügah-ı kadim</i> (şube)	46. <i>Dügah-ı kadim</i> (şube)		
		47. <i>Dügah</i>	
48. <i>Çargah</i> (cemian ittifak var)	48. <i>Çargah</i> (cemian ittifak var)	48. <i>Çargah</i> (cemian ittifak var)	
49. <i>Bestenigar-ı kadim</i> (ihtilaf yok)	49. <i>Bestenigar-ı kadim</i> (ihtilaf yok)		
50. <i>Bestenigar-ı atik</i> (<i>Nihavend</i> dedikleri)			
		51. <i>Bestenigar</i>	

Kudema(-i Selef)	Kudema-i Muteahhirin	Muteahhirin(-i Selef)	Fi Zamanina
52. Buzürk (kudema-i selefin makam addeyledikleri)			
		53. <i>Isfahanek (müteahhirin-i seleften birinin edvarından)</i>	
54. <i>Beste-i Isfahan (kudema ihtirai ve Isfahanek dedikleri)</i>	54. <i>Beste-i Isfahan (Isfahanek dedikleri)</i>		
	55. <i>Nihavend-i sagir</i>		
		56. <i>Nihavend-i rumi</i>	
			57. <i>Nihavend-i cedid</i>
		58. <i>Gülizar (müteahhirin-i seleften birinin edvarından ve ihtiranda beyana hacet yok)</i>	
	59. <i>Şehnaz (Nihavend-i kebir dedikleri)</i>		
		60. <i>Gerdaniyye-Buselik</i>	
		61. <i>Şehnaz-Buselik</i>	
			62. <i>Acem-Buselik</i>
			63. <i>Evç-Buselik</i>
			64. <i>Hisar-Buselik</i>
	65. <i>Nigar</i>		
	66. <i>Nigarnik</i>		
		67. <i>(Saba) Zemzeme</i>	
			68. <i>Hicaz-Zemzeme</i>
			69. <i>Isfahan-Zemzeme</i>
			70. <i>Arazbar-Zemzeme</i>
71. <i>Kuçek-Zemzeme (ihtiranda beyana hacet yok)</i>	71. <i>Kuçek-Zemzeme (ihtiranda beyana hacet yok)</i>	71. <i>Kuçek-Zemzeme (ihtiranda beyana hacet yok)</i>	
			72. <i>Aşiran-Zemzeme (Sadullah Ağa ihtirai)</i>
		73. <i>Hümayun</i>	

<i>Kudema(-i Selef)</i>	<i>Kudema-i Müteahhirin</i>	<i>Müteahhirin(-i Selef)</i>	<i>Fi Zamanina</i>
		74. <i>Rahat-feza</i>	
75. <i>Muhayyer</i> (ihtilaf yok)	75. <i>Muhayyer</i> (ihtilaf yok)	75. <i>Muhayyer</i> (ihtilaf yok)	
76. <i>Nişaburek</i> (ihtiramda beyana hacet yok)	76. <i>Nişaburek</i> (ihtiramda beyana hacet yok)	76. <i>Nişaburek</i> (ihtiramda beyana hacet yok)	
	77. <i>Şiraz</i>		
	78. <i>Maye</i> (bkz. onikinci dipnot)		
		79. <i>Maye-i atik</i>	
80. <i>Aşiran-Maye</i> (ihtiramda beyana hacet yok)	80. <i>Aşiran-Maye</i> (ihtiramda beyana hacet yok)	80. <i>Aşiran-Maye</i> (ihtiramda beyana hacet yok)	
		81. <i>Beyati</i>	
	82. <i>Maveraii'n-nehr?</i>	82. <i>Maveraii'n-nehr?</i>	
83. <i>Evç</i>	83. <i>Evç</i>	83. <i>Evç</i>	
		84. <i>Dilkeşhaveran</i>	
85. <i>Sebzander-i sebz-i kadim</i> (mütekaddimin-i seleften Muhammed Lala'nın ihtirai)			
		86. <i>Sebzander-i sebz</i>	
87. <i>Ruy-i Irak</i> (cemian ihtilaf yok)	87. <i>Ruy-i Irak</i> (cemian ihtilaf yok)	87. <i>Ruy-i Irak</i> (cemian ihtilaf yok)	
88. <i>Müberka</i> (<i>kudema, kudema-i müteahhirin ve müteahhirin-i selef müttefikler</i>)	88. <i>Müberka</i> (<i>kudema, kudema-i müteahhirin ve müteahhirin-i selef müttefikler</i>)	88. <i>Müberka</i> (<i>kudema, kudema-i müteahhirin ve müteahhirin-i selef müttefikler</i>)	
89. <i>Huzi</i> (<i>selef ihtirai</i>)	89. <i>Huzi</i> (<i>selef ihtirai</i>)	89. <i>Huzi</i> (<i>selef ihtirai</i>)	
		90. <i>Hicaz-ı muhalif</i>	
		91. <i>Muhalefek</i>	
			92. <i>Saba-Uşşak</i>
		93. <i>Sultani-Irak</i>	
		94. <i>Sazkar</i>	
	95. <i>Rahatii'l-ervah</i>		

Kudema(-i Selef)	Kudema-i Müteahhirin	Müteahhirin(-i Selef)	Fi Zamanina
	96. Zengule		
		97. Türki Hicaz	
98. Rehavi	98. Rehavi	98. Rehavi	98. Rehavi
99. Beyati-Araban (ihtiramında beyana hacet yok)	99. Beyati-Araban (ihtiramında beyana hacet yok)	99. Beyati-Araban (ihtiramında beyana hacet yok)	
			100. Suznak
		101. Mahurek	101. Mahurek
102. Mahur-ı kebir-i kadim (kudema-i müteahhirin ile ihtilaf yok)	102. Mahur-ı kebir-i kadim (kudema ile ihtilaf yok)		
		103. Ramiş-i can (Segah Maye)	
		104. Meşkuye (Segah-ı Acem)	
		105. Gülzar (Rast Maye)	
		106. Meclis-efruz (Irak Maye?)	
		107. Safa	107. Safa
108. Dil-nişin (Aşiran dedikleri)	108. Dil-nişin (Aşiran dedikleri)		
			109. Şevk-i dil
		110. Nazenin	110. Nazenin
		111. Şehr-i naz	
		112. Şevk-engiz	
		113. Bezm-ara	113. Bezm-ara
		114. Naz	114. Naz
		115. Niyaz	115. Niyaz
		116. Ferahzar	116. Ferahzar
		117. Gonca-i rana	117. Gonca-i rana
		118. Can-feza (Pençgah Ayin-i Şerif'in Terennümünden)	

Kudema(-i Selef)	Kudema-i Muteahhirin	Muteahhirin(-i Selef)	Fi Zamanina
		119. <i>Lale-ruh</i> (Pençgah Ayin-i Şerif'in Terennümünden)	
		120. <i>Dil-rüba</i> (Pençgah Ayin-i Şerif'in Terennümünden)	
			121. <i>Anbereşan</i> (müellifin biraderi Seyyid Abdürrahim Dede'nin ihtirai)
			122. <i>Dil-aviz</i> (Nasır Dede'nin ihtirai)
			123. <i>Ruh-efza</i> (Nasır Dede'nin ihtirai)
			124. <i>Gül-ruh</i> (Nasır Dede'nin ihtirai)
			125. <i>Dildar</i> (Nasır Dede'nin ihtirai)
			126. <i>İsfahanek(-i cedid)</i> (III. Selim'in ihtirai)
			127. <i>Hicazeyn</i> (III. Selim'in ihtirai)
			128. <i>Şevk-i dil</i> (III. Selim'in ihtirai)
			129. <i>Neva-Buselik</i> (III. Selim'in ihtirai)
			130. <i>Arazbar-Buselik</i> (III. Selim'in ihtirai)
			131. <i>Neva-Kürdi</i> (III. Selim'in ihtirai)
132. <i>Gerdaniyye-Kürdi</i> (ihtiramı beyan hacet değildir)	132. <i>Gerdaniyye-Kürdi</i> (ihtiramı beyan hacet değildir)	132. <i>Gerdaniyye-Kürdi</i> (ihtiramı beyan hacet değildir)	
133. <i>Hüseyni-Kürdi</i> (selef ihtirai)	133. <i>Hüseyni-Kürdi</i> (selef ihtirai)	133. <i>Hüseyni-Kürdi</i> (selef ihtirai)	
			134. <i>Hisar-Kürdi</i> (Nasır Dede'nin ihtirai)

<i>Kudema(-i Selef)</i>	<i>Kudema-i Müteahhirin</i>	<i>Müteahhirin(-i Selef)</i>	<i>Fi Zamanina</i>
		135. <i>Evc-i Nihavendi</i> (eski meşhur bir eserin meyanından)	
		136. <i>Nevruz-ı Sultani</i> (eski meşhur bir eserden)	

Bu yazı için özel olarak hazırladığım yukarıdaki tabloda yer alan toplam 14 makam ile 136 terkip içinde, sahibi yahut kaynağı açıklanmış olanlar 28 adet (çilek renkliler), hangi gurup tarafından ihtira edildiği belli olmayanlar ise 33 adettir (türkuvaz renkliler).

Doğrudan *selefe* izafe edilenler 6 adet olup, bunlar *Segah*, *Rahavi*, *Acem*, *Hüzzam-ı kadim*, *Zavil* ve *Huzi'*dir. Yalnızca *Büziürk* (52. terkip) *kudema-i selefe*, 85. terkip *Sebzander-i sebzi kadim* de *mütekaddimin-i seleften* (*akdemundan*) Muhammed Lala'ya izafe edilmiştir. *Müteahhirin-i selefe* izafe edilen terkipler 24 adet olup mavi renkle tabloda işaretlenmiştir. *Maveraiü'n-nehr'*in *kudema-i müteahhirin* tarafından mı *müteahhirin-i selef* tarafından mı ihtira edildiği konusunda Abdülbaki Nasır Dede tereddüde düşmüştür. Ben bunu *müteahhirin(-i selef)*ten saydım.

İçinde *kudema(-i selef)* tabiri geçen makamlar 5, terkipler 13 adettir. İçinde *kudema-i müteahhirin* tabiri geçen makamlar 3, terkipler 22 adettir. İçinde *müteahhirin* ve *müteahhirin-i selef* tabirleri geçen makamlar 4, terkipler 53 adettir. Abdülbaki Nasır Dede'nin yaşadığı çağda ihtira edildiği kesin bir dille ifade edilmiş yahut ima edilmiş 1 makam ve 30 terkip vardır. Bunlardan 1 makam ile 21 terkiplerin muhdisi kesin olarak açıklanmıştır.

Bestelerde yahut agaze meyanlarında işitilip terkip olarak isimlendirilenler 16 tane olup, bunlar *Mahurek*, *Safa*, *Şevk-i dil*, *Nazenin*, *Şehr-naz*, *Şevk-engiz*, *Bezm-ara*, *Naz*, *Niyaz*, *Ferahzar*, *Gonca-i rana*, *Can-feza*, *Lale-ruh*, *Dil-rüba*, *Evc-i Nihavendi*, *Nevruz-i Sultani'*dir. Bunlar arasından *Şevk-i dil* yeni bir eserde (*fi zamanina* olmalı), *Şehr-i naz* ile *Şevk-engiz* ise kadim bazı eserlerde (*müteahhirine* ait olmalı), müellif tarafından işitilmiştir.

“İhtiraında beyana hacet olmayan” terkipler 7 adet olup, *Muhayyer-Sünbüle*, *Gülizar*, *Kuçek-Zemzeme*, *Nişaburek*, *Aşiran-Maye*, *Beyati-Araban* ve *Gerdaniyye-Kürdi'*dir. Kütub-ı *seleften* birinden olduğu söylenen, ayrıca, *müteahhirin-i seleften* birinin edvarında görülen terkipler, yine 7 adet olup, *Nevruz-ı Acem*, *Hisar-ı kadim*, *Hisarek*, *Beste-i Hisar*, *Sünbüle-i kadim*, *İsfahanek* ve *Gülizar'*dır.

*Gülizar'*ın hem *müteahhirin-i seleften* birinin edvarında görüldüğünün beyan edilmesi, hem “ihtiraında beyana hacet yoktur” denmesi düşündürücüdür. Benzer şekilde, *Beste-i Hisar'*ın *müteahhirin-i selef* ihtiraı olduğunun ifade edilmesinin ardından kütub-ı *seleften* birinde böyle bulunduğu ikrar edilmesi, *selef* ve *müteahhirin-i selef* kavramlarının eş anlamlı kullanıldığı sonucuna bizi götürdüğü gibi, *Gülizar* ile ilgili okuduklarımızla birleştirildiğinde, tüm bu terkiplerin *müteahhirin* gurubuna mensup, ancak kimliğini kesin olarak tespit edemediğimiz aynı kişiye maledilebileceği fikrini pekiştiriyor.

İlerideki yazılarımda, *Tedkik u Tahkik*'te zikredilen ve muhdisi kesin olarak belli olmayan 11 makamı ve 115 terkibi tek tek ele almayı ve bunları ihdas edenlerin kimliğini, edvar kitaplarına derinlemesine müracaat ederek, tespit etmeyi hedefliyorum.

*

Nazari köklerinden önemli ölçüde uzaklaşan, hatta geçmişiyle yer yer kopma noktasına gelen Türk makam müziğinde, bugün kullandığımız, yahut revaçtan düşüp kaybolan nağmelerin kimler tarafından ihdas edildiği çokça ihmal edilmiş bir konudur. Bu alanda akademik nitelikli araştırmaya pek rastlanmıyor.

Bu yazımda, Abdülbaki Nasır Dede'nin *Tedkik u Tahkik* adlı eserinde geçen *akdemun*, *kudema*, *müteahhirin* gibi terimlerden ve metindeki ipuçlarından hareketle, ihtira ettikleri zevkli nağmelerle kültürümüzü zenginleştirmiş olan makam kuyumcularını tanıtmak ve makamları mucidlerine göre tarihsel bir tasnife tabi tutmak suretiyle, sözkonusu açığı bir nebze kapatmaya çalıştım.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Cami. ya.1450. *Treatise on Music*. [Farsça'dan çev. A. N. Boldirev & Viktor M. Belyayev, ed.] Rusça'dan çev. I. Darreg (1965). Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Yayınevi, Taşkent.

Agayeva, S. & Uslu, R. 2005. "*Kitab-ı Edvar: Ruhperver (Leiden, Or. 1175)*". Müzik ve Bilim Dergisi, Sayı 3, Mart 2005.

Aksu, F. A. 1988. *Abdülbâki Nâsır Dede ve Tedkîk u Tahkîk*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, T00467 Ref 781.7/A313 1988 k.1.

Ali Ufki. ya.1650. *Mecmûa-i Sâz ü Söz*. Yay. Haz. Ş. Elçin. Kültür Bakanlığı Türk Musikisi Eserleri: 1. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.

Arısoy, M. 1988. *Seydi'nin El-Matla Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, T00432 Ref 781.7/A714 1988 k.1.

Arslan, F. 2006. "*Nasîruddîn et-Tûsî ve Mûsikî Risâlesi*". Dini Araştırmalar Dergisi, sayı 26, Ankara.

Arslan, F. 2007a. "*Safî al-Dîn al-Urmavî and the Theory of Music: Al Risâle al-sharafiyya fî al-nisab al-talîfiyya – Contents, Analysis, and Influences*". Foundation for Science, Technology and Civilizations Limited.

Arslan, F. 2007b. *Safiyüddîn-i Urmevî ve Şerefiyye Risâlesi*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

Bardakçı, M. 1986. *Maragalı Abdülkadir*. Pan Yayıncılık, İstanbul.

Başer (Aksu), F. A. 1996. *Türk Mûsikîsinde Abdülbâki Nâsır Dede (1765-1821)*. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, T03783 Ref 780.956/B298 1996 k.1.

Cevher, M. H., 2004a. *Kitab-ı Edvar: İnceleme-Günümüz Türkçesi-Çeviriyazım ve Esas Metin*. Can Basımevi, İzmir.

Cevher, M. H., 2004b. *Ruh-Perver: İnceleme-Günümüz Türkçesi-Çeviriyazım ve Esas Metin*. Sade Matbaacılık, İzmir.

Chalmers, J. 1992. *Divisions of the Tetrachord*. L. Polansky & C. Scholz, ed. Frog Peak Music Publication.

Çetinkaya, Y. 2001. *İhvân-ı Safâ'da Müzik Düşüncesi*. İnsan Yayınları, İstanbul.

- Emel, D. 2002. *Topkapı Sarayı müzesi kütüphanesi 2069-1//2 risaleler çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi. Kon UZ43 Dem.
- Helmholtz, H. L. F. 1877. *On the Sensations of Tone*. Çev. & ed. A. J. Ellis (1885). Dover Publications Inc., 2. rev. ed, New York, 1954.
- İbn Sina, ya.1030. *Mûsikî*. Çev. A. H. Turabi. Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Kantemir, D. ya.1700. *Kitabu İlmi'l Musiki ala vechi'l Hurufat*. Translit. & Çev. Y. Tura. 2 cilt. Yapı Kredi Yayınları, 2001, İstanbul.
- Nasır Dede, A. 1794-6. *İnceleme ve Gerçeği Araştırma (Tedkik ü Tahkik)*. Çev. & ed. Yalçın Tura, Küğbilim Dizisi 1, İstanbul, 1997.
- Nâyî Osman Dede. ya.1700. *Rabt-ı Tâbirât-ı Mûsikî*. Translit. F. Hariri (ya.1970), & ed. O. Akdoğu, Akademi Yayınları, 2. baskı, İzmir, 1992.
- Özçimi, M. S. 1989. *Hızır bin Abdullah ve Kitâbü'l Edvâr*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, T00635 Ref 781.7/Ö98 1989 k.1.
- Popescu-Judet, E. 1998. *Keşeri Mecmuası*. Çev. & ed. B. Aksoy, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Popescu-Judet, E. & Sırlı, A. A. 2000. *Sources of 18th Century Music*. Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Popescu-Judet, E. 2002. *Tanburi Küçük Artin - A Musical Treatise of the Eighteenth Century*. Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Tekin, D. 2003. *Yavuz Sultan Selim'e Yazılan Bir Kitab-ı Edvar*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi. Kon UZ56 Tek.
- Turabi, A. H. 1996. *El Kindî'nin Mûsikî Risâleleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, T03611 Ref 297.3/T929 1996 k.1.
- Tura, Y. 1982. *"Horasan Tanburu'nun Perdeleri ve Türk Mûsikîsi Ses Sistemi"*. Y. Tura. *Türk Mûsikîsinin Mes'eleleri*. Pan Yayıncılık, İstanbul, 1998. s. 169-73.
- Uslu, R. 2002. *"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Müzik Teorisi Eserleri"*. *Türkler*, Cilt XII. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. s. 443-8.
- Uygun, M. N. 1990. *Kadızaâde Tirevî ve Musikî Risalesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, T00891 Ref 781.7/U98 1990 k.1.
- Uygun, M. N. 1999. *Safiyüddin Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l Edvârı*. Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

Übeydullah, S. 2007. *Abdülkadir Meragi ve Camii'l-Elhami*. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi. T0056721 Ref T15008.

Yekta, R. 1922. *Türk Musikisi*. Çev. O. Nasuhioğlu. Pan Yayıncılık, İstanbul, 1986.

Yekta, R. 1924. *Türk Musikisi Nazariyatı*. Çev. G. Paçacı. Musikişinas (1-9), Boğaziçi Üniversitesi Türk Müziği Kulübü Yayını, İstanbul.

Dipnotlar

¹ Bu deyim, bir makam veya terkip için illa ki gerekli olmayan süsleyici perdeleri genel olarak anlatıyor.

² Bir makam veya terkip için mecburi olmayan, ama olmasında yarar olan genişleme ve yeden perdeleri (Nasır Dede'ye göre, *Rast*'da *yegah* perdesine dek genişleme ve *Uşşak*'ta *rast* yeden gibi).

³ Bir makam veya terkip için gerekli olmayan, kullanılması az yararlı olan, “başka makamdan çalıntı gibi duran” süsleyici perdeler (Nasır Dede'ye göre, metnin ileri bir bölümünde geçtiği üzere, *Suz-i Dilara*, *İsfahan* ve *Nişabur*'da evç, Hüseyini'de *hicaz*, *Hicaz*'da *acem* gibi).

⁴ Kısım-ı evvel, önden açıklanan ve makamların asıl perdelerine karşılık gelen *müzeyyin-i lazım*, kısım-ı sani *müzeyyin-i karib-i lazım*, kısım-ı salis ise *müzeyyin-i baid-i lazım* olmaktadır. *Tedkik u Tahkik*'te makam ve terkip tarifleri, yalnızca birinci ve ikinci tür süsleyiciler üzerinden yapılıyor ve “başka makamdan çalıntı gibi duran” süsleyiciler, “kuyumculuk ustaları”nın marifetine bırakılıyor.

⁵ bkz. http://butmk5.googlepages.com/musikisinas_5-1.pdf, s.4.

⁶ “Üstad-ı Evvel” lakabıyla anılan Yunan feylezofu Aristoteles (m.ö. 384-322) ile aynı yüzyılda yaşamış olan müzik teorisini Aristozen'in Türk nazariyatçılar tarafından sıkça karıştırıldığı görülüyor.

⁷ Anlatılmak istenen, *akdemun* tarafından dörtlü ve beşli aralıkların çok çeşitli matematiksel oranlara taksim edilmesi ve perdeler arasında, bunların taksiminden elde edilen oranların gözetilmesidir.

⁸ Bu noktadan itibaren, Boethius (480-524) ve Hucbald (850-930) kanalıyla Hristiyan dünyasının müzik nazariyatı ile İslam dünyasının müzik nazariyatı ayrılmaktadır.

⁹ *Uşşak*, *Neva*, *Buselik*, *Rast*, *Hüseyini*, *Hicazi*, *Rahevi*, *Irak*, *Zirefkend*, *İsfahan*, *Zengule*, *Büzürk*.

¹⁰ *Geveşt*, *Gerdaniye*, *Selmek*, *Nevruz*, *Maye*, *Şehnaz*.

¹¹ *Uşşak*, *Neva*, *Ebuselik*, *Rast*, *Hicaz*, *Nevruz*, *İsfahan*, *Zengule*, *Rahevi*, *Zirefkend*, *Büzürk*, *Muhayyer-i Hüseyini*, *Nühüft*, *Hicaz* (diğer bir devri), *Gevaşt*, *Gerdaniye*, *Hüseyini*, *Irak*.

¹² Yalnız, *Tedkik u Tahkik*'te 78. terkip olan *Maye* için, “*kudema-i mütekaddimin* ihtiradır” diyor Nasır Dede. Bu deyim tek bir kez geçiyor. Başer buna bakarak *Maye*'yi zikreden ilk kaynak olan Urmevi'yi *kudemadan* sayıyor. Halbuki, öyle olabilmesi için “*mütekaddimin-i kudema*” denmesi icabederdi. Ayrıca, Urmevi'de *Maye* avazesi, Nasır Dede'de tarif edildiği gibi edilmiyor; yani sözkonusu olan daha sonraki başka bir *Maye* olmalı. Nitekim, 3. makam olan ve ilk kez Urmevi'de görülen *Neva* için de *müteahhirin* ihtiradır deniyor. Ayrıca, Nasır Dede, 79. terkip olan ve yaşadığı çağda kullanılmadığından “atik” (eski) kaydı koyduğu *Maye-i Atik* için *müteahhirin-i selef* ihtiradır diyor. Dolayısıyla, müellif, *Maye*'de çok muhtemelen *kudema-i müteahhirin* demek istemiş, ancak yanlışlıkla *kudema-i mütekaddimin* yazmıştır.

¹³ Bununla birlikte, Batı dizek notasını Türk makam müziğine ilk kez uyarlayan Ali Ufki lakaplı Albert Bobovski'yi (1610-1675) unutmamak gerekir.

¹⁴ Kutbu-n Nayi Osman Dede'nin, *Rabt-ı Tabirat-ı Musiki*'de 24 şube anlayışını sürdürmesiyle ilgili olarak, bkz. Fatma Adile Başer, *Türk Musikisi'nde Abdülbaki Nasır Dede*" doktora tezi, Marmara Üniversitesi.

¹⁵ *Hisarek* ve *Beste-i Hisar* terkiplerinin kimin buluşu olduğunun anlatıldığı pasajda, *selef*, *müteahhirin* ve *müteahhirin-i selef* tabirlerinin aslında aynı şeyi kastetmekte kullanıldığı anlaşılıyor: *Hisarek* için "...Bu terkip *müteahhirin-i selef*den birinin edvarında böyle bulundu. Ve *müteahhirin* ihtirai olması evladır. Amma bir diğer edvar-ı *selefde* *Hisarek* namı ile bir terkip dahi görülmüştür. Lakin, tekellüften hali olmadığından tahrir olunmadı" deniyor. Burada, "bir diğer edvar-ı *selefde*" denilmesinden, sözkonusu iki edvarın *müteahhirin-i selef*e ait olduğu, dolayısıyla da *selef* ile *müteahhirin-i selef*in aynı manaya geldiği görülüyor. 22. terkip olan *Beste-i Hisar* için: "Bu dahi *müteahhirin-i selef* ihtiraidir" demek suretiyle *müteahhirin* ile *müteahhirin-i selef*in ayrınlığı kesinlik kazanıyor.

¹⁶ "... halife-i Mustasım zaman-ı hilafetinde her memleketde nedenli üstadlar varise, bu ilm-i musikide cemiisin cem itmişdi. Dahı bu ilmün ta'limine rağbet göstermişdi. Veli bunların içinde üstadları ve gayet hüzemendleri bu ilmde Seyyidü's-Salikin ve üstadü'l mütekaddimin ve'l müteahhirin Safiyüddin Abdü'l-Mü'mindi. ... andan sonra üstad iftiharü'l-arifin Muhammed Lala-i Mısri geldi. Andan sonra müteahhirlerde üstad Abdu'l-Kadir Meragi'ydi."

¹⁷ Ancak Recep Uslu, Muhammed Lala'nın XV. yüzyılda yaşamış olduğunu düşünüyor. bkz. http://www.muzikbilim.com/3m_2004/agayeva_s.html#_ftn43. Demet Tekin ise, Muhammed Lala'nın Anadolu Selçuluları devrinde yaşadığı görüşündedir.